

Till kättarens försvar

Sakine Madon

fri tanke LIBERAL DEBATT

Innehåll

Förord	7
Inledning	II
1. Skotten i Södertälje	21
2. Påsken som spårade ur	35
3. När högern bytte fot	49
4. Koranbränningarnas rättsliga efterspel ...	71
5. Det börjar och slutar inte med koranbränningar	89
Rushdie	89
Jyllands-Posten	98
Lars Vilks	105
Charlie Hebdo	119
Samuel Paty	126
6. Därför yttrandefrihet	129
7. Lång kamp för rätten att häda	135
8. Var ska gränsen gå?	145
Förintelseförnekande	156
Ordningsslagen	162
9. Sverige – landet lagom	167
10. Offret förvandlas till skurk	179
11. Firoozeh Bazrafkan	191
12. Bränn tusen till	197
Noter	215

Förord:

Vilken viktig princip hotas av nästa kris?

KRISER PRÖVAR inte bara samhällets motståndskraft och beredskap, utan även vår beslutsamhet att slå vakt om de principer som pryder högtidstalen när solen skiner och allt är frid och fröjd.

Skribenten Sakine Madon är en av landets mest stridbara yttrandefrihetsförespråkare och tydligaste röster. I den här boken skildrar hon hur Sverige vacklade kring grundlagsskyddade friheter – och mänskliga rättigheter – när koranbränningarna retade gallfeber på Turkiets auktoritära president Recep Tayyip Erdoğan, som vägrade ge grönt ljus för ett svenskt Natomedlemskap.

Boken bjuder både starka argument för tidlösa ideologiska principer, och en initierad skildring av en exceptionell tid i svensk politisk historia. Står vi inte upp för rätten att häda, menar Madon, sviker vi inte bara dem som frigjorde Sverige från statens och statskyrkans religiösa förtryck, utan även dagens frihetskämpar i islamistiska diktaturer. Boken blixtbelyser också den otäcka innebörden av att Sverige nu tycks vara på väg

att göra »bristande vandel« till skäl för utvisning från landet. Här finns därtill helt nya uppgifter om hur en idétidskrift kom att orsaka oro i regeringskansliet när det stormade som mest: *Liberal Debatt*.

De målkonflikter som folkvalda och beslutsfattare ställs inför i tider av kris är svåra. Inte sällan utmanas grundläggande demokratiska värderingar. Krisen kring koranbränningarna är ett bra exempel, men inte det enda.

Efter Rysslands invasion av Ukraina 2022 krävde EU insatser mot rysk desinformation. Svenska internetleverantörer fick snabbt statligt klartecken att blockera *Russia Today* och *Sputnik News* sajter i Sverige. Ingen saknar putinistisk propaganda, men vad hindrar en annan riksdag från att censurera andra medier i en annan kris?

När covid-19 lamslog världen sattes mängder av annars självklara principer på undantag, även i västliga demokratier som vår. Sverige slapp utgångsförbud och patrullerande militär på gatorna, men utan större debatt infördes de mest långtgående inskränkningarna av mötesfriheten och föreningsfriheten i fredstid. Stora delar av kulturlivet förbjöds. Demonstrationsfriheten slogs i spillror. Religionsfriheten pressades hårt när församlingar inte fick samla fler än åtta besökare (bilhandlare kom däremot betydligt billigare undan).

När detta skrivs, sommaren 2025, vill regeringen ändra grundlagen så att det blir ännu lättare för kommande regeringar att införa radikala begränsningar av samhällslivet vid nästa stora kris. Riksdagen ska inte ens behöva säga sitt, utan bara godkänna i efterhand.

Till kättarens försvar ingår i serien Liberal Idédebatt, vars utgivning är möjlig tack vare en mycket generös donation från Ingemund Hägg – liberal eldsjäl och professor emeritus i företagsekonomi vid Uppsala universitet. Boken utges av idétidskriften *Liberal Debatt* i samverkan med Fri Tanke förlag.

Läs, reflektera och diskutera. Och rusta dina argument inför nästa kris.

Vem vet vilken princip som hotas då.

Gabriel Ehrling Perers,
huvudredaktör *Liberal Idédebatt*,
gep@liberaldebatt.se

Eric Luth,
chefredaktör *Liberal Debatt*
och medredaktör för boken,
eric.luth@liberaldebatt.se

Inledning

PÅ 1960-TALET skickades en pojke från den kurdiska landsbygden till en turkisk internatskola långt hemifrån. Pojken hade i hembyn visat sig vara något av ett matematikgeni. Han fick därför möjligheten att studera på den nya skolan. Barnen hade fått lära sig att den som förstör Koranen vaknar upp som en sten dagen efter. Ändå kunde den kurdiske pojken inte låta bli att gå till internatskolans religiösa lokal där den heliga boken fanns, tillsammans med två skolkamrater som han hade övertalat att vara med. Stämde det som de vuxna hade sagt? Pojkarna rev ut några sidor.

Vi kom ju från religiösa familjer och svettades floder.
Till slut somnade vi av utmattning. Jag hade gömt ett
avskedsbrev under min kudde.

Pojkarnas hyss förblev en hemlighet. Den förstörda Koranen på skolan ersattes lite smidigt av en ny, av en lärare som anade vad som hade hänt. Numera återges anekdoten från internatskolan med ett leende.

Min djupt troende pappa, din farfar, hade aldrig förlåtit mig om han hade fått veta. Din stackars farmor sade att om de sade sitt, så stod jag. Om de sade stå, så satt jag.

✱

I alla tider och i alla samhällen finns det människor som vägrar göra som de blir tillsagda. Mina föräldrar hör till den kategorin och ibland tänker jag att det kanske är därför som jag påfallande ofta uppskattar personer som ifrågasätter och går motströms, som stökar till ordningen. Människor som agerar utifrån eget huvud, även om det riskerar att bli jobbigt.

Som unga i ett Turkiet där militären tog makten, fängslades och förföljdes mina föräldrar för att de var fackligt aktiva på vänsterkanten. Mitt namn Sakine ärvde jag av en tonårstjej, bekant till vår familj, som sköts ihjäl på en demonstration.

Vi flydde till ett Sverige i mitten av 1980-talet där mina föräldrar fick fira Första maj utan rädsla. Den svenska polisen varken misshandlade eller sköt – utan hjälpte tvärtom till med vägavspärningar så att demonstrationerna tryggt kunde tåga med röda fanor.

Det är demokrati, och det är värdefullt. Även i svåra fall när jag till och med avskyr åsikter som uttrycks plågas jag av tanken att meningsmotståndare med lag skulle tystas och hindras. Rätten att få säga sin mening tillhör alla. Även om det som uttrycks

är obegripligt, konspiratoriskt, osmakligt eller obehagligt. »Dårens« yttrandefrihet är i slutändan också min, också vår.

När min bok *Inget är heligt* (Fri Tanke) kom ut våren 2022 skakades Sverige av våldsamma upplopp, det som kom att kallas påskupploppen eller koranupploppen. Något oväntat fann jag mig sitta i en tv-debatt med en journalist som hade tagit initiativ till ett upprop för att kriminalisera koranbränningar. Ledande politiker ifrågasatte snart demonstrationsrätten. Opinionsmätning efter opinionsmätning skulle komma att visa ökande stöd för inskränkningar av den. Koranbränningar ska stoppas genom justeringar i ordningslagen, har den borgerliga regeringen argumenterat. Nej, se det som hets mot folkgrupp, har Socialdemokraterna i stället sagt. Även om ingångarna är olika har den blockgemensamma utgångspunkten varit att koranbränningar ska stoppas. Rädsla har givetvis spelat en roll: rädslan för nya våldsamma upplopp, terrorattacker och krig. Men det har inte bara varit oron för våld och risken för ett uteblivet svenskt Natomedlemskap som har präglat argumenten för nya förbud.

I debatten har en tongivande vänsterskribent jämfört brinnande koraner med människooffer efter en svår bilolycka. En tidigare ordförande för Publicistklubben har argumenterat för att Sverige borde ha behållit lagen om trosfrid, i praktiken ett hädelseförbud. I slutet av 2023 införde Danmark – *Jyllands-Postens* Danmark –

en lag mot att offentligt skända religiösa skrifter. Från Sveriges största parti har det hetat att danskarna ju »gör något«, som om det vore ett föredöme.

Har ni alla blivit galna, är en fråga jag ställt mig. Glömmer ni hur människor har riskerat livet, och ibland fått betala med det, för den frihet vi i dag har? Hur modiga »kättare« i dagens diktaturer fortfarande tvingas göra det? Inser ni inte att antidemokrater kommer att ställa nya och fler krav? Att det är en hopplös uppgift att försöka anpassa sig till den som hotar med våld och terror? Ser ni inte värdet av den frihet min familj flydde till?

*

Yttrandefriheten är en typisk upplysningsidé. Argumenten för och emot är tidlösa. Tidlös tycks också konflikten mellan religion och yttrandefrihet vara. I Gamla testamentet kan man läsa att den som smädar Herren skall stenas, att hela menigheten skall stena honom. Enligt Koranen fördömer Allah »dem som smädar och sårar Honom och Hans Sändebud« och för det utlovas »ett förnedrande straff«. Oförfäddliga som har »tvivlets sjuka i sina hjärtan« skall dessutom dödas utan förskoning.

Religiöst maktnissbruk är ett problem i dag, och var det i går. Författaren Salman Rushdie, som i decennier har levt under hot och förföljelse av islamister, påminner i sin bok *Kniv – Tankar efter ett mordförsök* (2024)

om den stora fienden i den franska upplysningstidens kamp för frihet:

Den katolska kyrkan med sin vapenarsenal av blasfemi, bannlysning, exkommunikation, jämte inkquisitionens rent fysiska tortyrvapen, ägnade sig åt att upprätta skarpa gränser för tänkandet: Hit men inte längre. Och upplysningens tänkare och författare såg det som sin uppgift att utmana den auktoriteten och bryta mot restriktionerna.

Frankrike blev första land i världen att avskaffa hädelseförbudet 1791, under den franska revolutionen. I många andra länder skulle det dröja, och i Sverige kunde man dömas till döden för hädelse fram till 1864. Även om de bekräftade avrättningarna är få genom den svenska historien fanns hotet där. Husförhör blev obligatoriska och livets viktiga beslut skulle godkännas av prästen. Till en början var syftet med förhören att kontrollera människors kristendomskunskap. Med tiden utvecklades de till att även motverka eventuellt fritänkeri och gudlöshet, och för att kartlägga avvikare, när upplysningssidéerna ansågs utgöra ett hot mot stat och kyrka.¹ Men precis som i andra länder i den här delen av världen pressades kyrkans förtryck, steg för steg, tillbaka av progressiva krafter.

2023 intervjuade *Kyrkans tidning* den då 96-åriga skådespelaren Nils Eklund som presenterades som

»den sista nu levande att bli dömd för brott mot trosfriden«. Han dömdes på 1960-talet tillsammans med två kollegor för en sketch i *Sveriges Radio* där de skojade om att slå ihop kyrkor med bensinmackar och ge besökarna nattvardsvin: »Så ta en klunk och tro på Gud.« En tandläkare i Småland gjorde en anmälan som resulterade i fällande dom – och böter. »Det var ju befängt!« sade Eklund till Kyrkans tidning om trosfridslagen som fanns kvar när radioskämtet sändes. Humor för en person kan vara sårande för en annan, sade han och fortsatte: »Man kan inte dömas för att man tänker olika.«² Kloka ord.

Före 1949 kunde man straffas för hädelse mot kristendomen, det lagförbudet ersattes av den mer religionsneutrala lagen om trosfrid som alltså avskaffades 1970. Hade den funnits kvar när humorgruppen Monty Pythons komedi *Life of Brian* hade premiär 1979 hade kanske även vi, som några andra europeiska länder, förbjudit den. I stället kunde frasen »filmen som är så rolig att den är förbjuden i Norge« användas i den svenska bioreklamen.³ Avskaffandet av hädelselagstiftningen betydde förstås inte att upprördheten i kristna kretsar svalnade för alltid och överallt.

När fotografen Elisabeth Ohlsons utställning *Ecce homo* visades i Uppsala domkyrka 1998 ledde det till bombhot och demonstrationer. Bombhot fick även stadsmuseet i Norrköping när fotoutställningen skulle visas. Där kastade demonstranter sten mot Ohlson

och försökte storma byggnaden. Påven protesterade mot *Ecce homo* genom att ställa in en audiens för den svenske ärkebiskopen. Det hade betydelse att viktiga institutioner som Svenska kyrkan – för att inte tala om Ohlsons personliga mod – inte backade den gången. Tack vare *Ecce homo* och liknande kulturuttryck som provocerat och skapat uppståndelse är det i dag betydligt enklare för den som vill skapa kristendomskritisk konst.

2023 visades foton från *Ecce homo* i Europaparlamentet, och få höjer på ögonbrynen när Moderna Museet visar konstnären Maurizio Cattelans påvedocka i vax, »La nona ora«, som träffas av en meteorit.⁴ Många känner till konstnären Lars Vilks för hans teckning *Profeten M. som rondellhund*, men få känner till att han också tecknade Jesus som pedofil. Jesus-teckningen blev ingen världsnyhet, orsakade ingen fatwa, inspirerade inte till terrordåd. Den amerikanske konstnären Andres Serranos *Piss Christ* – ett plastkrucifix nedsänkt i urin – har upprört och upprör men i samband med att den ställdes ut på Fotografiska våren 2015 meddelades att några hot inte hade inkommit.⁵ Det är så det är och bör vara.

Med islam förhåller det sig på ett annat sätt. När konstnären Sadaf Ahmadis utställning om kvinnoförtrycket i Iran först stoppades på Kulturhuset i Borås hösten 2023 följde det ett välbekant mönster. I verket hängde kvinnostatyer i chador, ett ytterplagg som

täcker från topp till tå, i snaror. Ahmadi sade sig vilja uppmärksamma dödsoffren från protesterna efter att den unga kvinnan Mahsa Jîna Amini dog till följd av att hon greps av Irans moralpolis. Utställningen i Borås hade planerats till 16 september – årsdagen för Aminis död. Ett av skälen till att stoppa utställningen, som efter den mediala uppmärksamheten till slut visades, var att människor kunde bli sårade. Konstnären förklarade för SVT att Borås kommun använde samma argument man använde i Iran: Att man inte ska göra det som är känsligt och sårande för troende.⁶ Men utan friheten att »såra troende« är yttrandefriheten aldrig hel.

*

Sent en vinterkväll i januari 2025 sköts Salwan Momika – känd för en serie koranbränningar två år tidigare – ihjäl i Södertälje. När den här boken går i tryck vet vi fortfarande inte vem eller vilka som låg bakom mordet. Det vi däremot vet är att han levde under dödshot, ett hot vi känner väl igen vid det här laget. Det har hunnit passera flera decennier sedan Salman Rushdies roman *Satansverserna* kom ut 1988. Det har även passerat många år sedan massakern på franska satirtidskriften *Charlie Hebdo*s redaktion, och attentatet mot det seminarium som Lars Vilks medverkade i på kulturhuset Krudttønden i Köpenhamn.

Trots dessa återkommande dåd och angrepp på det